

ЗМІНА КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ВЛАСНИХ ЮРИДИЧНИХ ПОЗИЦІЙ І ЗАСТОСУВАННЯ ДИНАМІЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ – ПОШУК СПІВВІДНОШЕННЯ

У статті автор висуває та спростовує гіпотезу, відповідно до якої протилежні позиції в рішеннях Конституційного Суду України є наслідком застосування динамічного тлумачення. Щоб перевірити гіпотезу, автор звертається до генези динамічного тлумачення, виокремлює критерії, що відрізняють динамічне тлумачення, та застосовує такі критерії до окремих рішень Конституційного Суду України.

Ключові слова: Конституційний Суд України, правова позиція, тлумачення, динамічне тлумачення, судова практика Конституційного Суду України, колізії.

Офіційне тлумачення Конституції України, яке здійснює виключно Конституційний Суд України, відображається в позиціях суду щодо тієї чи тієї норми Конституції України та відповідно до Конституції України є обов'язковим, оскільки такі позиції є частиною рішень Конституційного Суду України. На жаль, нині сам Конституційний Суд України не дотримується своїх позицій та приймає рішення, які містять позиції, що прямо суперечать одна одній. У зв'язку з цим суб'єкти, що мають намір застосувати норму Конституції України, витлумачену Судом у два різні способи, потрапляють у ситуацію юридичної невизначеності, адже два протилежні тлумачення є одночасно обов'язковими і чинними.

Очевидно, що долати суперечності в рішеннях Конституційного Суду мав би сам Суд, адже жоден інший орган державної влади не може мати таких повноважень. Однак нині можна стверджувати, що Конституційний Суд України не має повноваження змінювати свої попередні рішення. Такий висновок можна зробити на підставі статті 151², частини другої ст. 19 Конституції України та ст. 69 Закону України «Про Конституційний Суд України»: оскільки ані в Конституції, ані в Законі немає застереження про те, що Суд може змінювати свої рішення, він з огляду на принцип законності не може цього робити. Водночас українські науковці висловлюють думку про те, що Конституційному Суду України слід надати повноваження переглядати свої попередні рішення [1, с. 173].

Практика перегляду попередніх рішень існує як у конституційних судах у країнах континентального права, так і у вищих судах у країнах загального права. Наприклад, свої рішення можуть переглядати Федеральний Конституційний Суд ФРН [2, р. 521] і Конституційний Суд Литовської Республіки [3, ст. 62], Верховний Суд США [4, р. 149] і Верховний Суд Австралії [5, р. 5]. Такий перегляд, як правило, здійснюють у виняткових випадках [5, р. 6], щоб забезпечити суди від свавілля, а правничу систему – від нестабільності.

Деякі українські науковці вважають, що Конституційний Суд України, змінюючи свої позиції, застосовує динамічне тлумачення [1, с. 161–162]. Перевіривши цю гіпотезу, можна наблизитись до розуміння природи проблеми суперечливих рішень Конституційного Суду України. Для цього запропоновано оглянути генезу динамічного тлумачення, виокремити критерії, відповідно до яких можна відрізнити динамічне тлумачення від інших способів тлумачення, та застосувати такі критерії до рішень Конституційного Суду України, в яких Суд має протилежні позиції щодо тлумачення однієї норми.

Генеза динамічного тлумачення

Насамперед, динамічне тлумачення відоме правникам із практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Попри те, що окремі науковці розрізняють динамічне та еволюційне тлумачення, ЄСПЛ вживає ці терміни як синоніми [6, р. 1]. ЄСПЛ започаткував динамічне (еволюційне)

тлумачення, починаючи зі справи «Тайрер проти Сполученого Королівства», де зазначив, що Конвенція є живим інструментом і має тлумачитись у світлі сьогодення [7, п. 31]. У справі «Стаффорд проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ наголосив, що Суд має враховувати обставини, що змінюються, і відповідати на будь-який консенсус, що виникає, з огляду на необхідність дотримання стандартів [8, п. 68]. Саме консенсус відіграє ключову роль для динамічного (еволюційного) тлумачення і обґрунтовує його застосування [9, п. 234]. Під консенсусом розуміють те, що політика щодо певного права отримала настільки широке схвалення серед європейських держав, що це впливає на зміст Конвенції [10, п. 9]. Такий консенсус можна класифікувати на юридичний консенсус, експертний консенсус і публічний консенсус [11, п. 139]. Водночас не завжди наявність консенсусу є достатньою підставою для ЄСПЛ, щоб застосовувати динамічне тлумачення. Зокрема, у справі «Джонстон та інші проти Ірландії» Суд зазначив, що попри те, що Конвенцію слід тлумачити у світлі сьогодення, Суд не може, застосовуючи динамічне тлумачення, висновувати за допомогою цього інструменту право, яке на самому початку не було туди включене [12, п. 53]. У такий спосіб у цій справі ЄСПЛ обґрунтував, що право на шлюб не охоплює право на розлучення, незважаючи на те, що з часу прийняття Конвенції в суспільстві значно зросла кількість розлучень.

Верховний Суд США у своїх рішеннях також застосовує динамічне тлумачення. Як один із відомих прикладів можна навести рішення 1979 р. у справі «Об'єднання сталеварів проти Вебера». В цій справі Браян Вебер як працівник оскаржував «програму стверджувальних дій» (affirmative action program), яка була частиною колективного договору і яка, на його думку, дискримінувала його як білого працівника порівняно з чорними працівниками. Суть цієї програми полягала в тому, що на заводі, де працював Вебер, половину місць на навчальній програмі для робітників заводу було зарезервовано для чорних, попри те, що більшість робітників становили білі. Програма запроваджувала таке правило, доки відсоток чорних робітників на заводі стане рівнозначним відсотку чорних працівників на місцевому ринку праці. Верховний Суд США дійшов висновку, що заборона расової дискримінації відповідно до закону 1964 р. не засуджує всі плани стверджувальних дій, що мають усвідомлено расове спрямування [13].

Професор Єльської школи права У. Ескрідж у контексті справи Вебера зазначає, що американське суспільство почало розуміти, що принизлива дія дискримінації може ще довго тривати після того, як власне дискримінацію було припинено, і що необхідно впроваджувати більше ствердних дій, щоб суспільство, що не розрізняє рас (color-blindsociety), отримало шанс на майбутнє [14, п. 1492]. Динамічний підхід у справі Вебера є особливо переконливим, адже визнається, що змінилась не лише природа проблеми, а і юридичний та соціальний контекст [14, п. 1493]. Зокрема, як зазначає У. Ескрідж, концепція безупинної дії історичних моделей дискримінації означала, що сучасні інституції могли б увічнити дискримінацію попри те, що ніхто б в таких інституціях не залишався особисто упередженим. Таке переконання історично не було закладене в основу закону 1964 р., однак еволюціонувало в сучасне переконання і згодом отримало визнання у відповідних законах, судових рішеннях та коментарях [14, п. 1493].

Критерії, що відрізняють динамічне тлумачення

З огляду на зазначений огляд генези динамічного тлумачення, пропонуємо виокремити критерії, що відрізняють динамічне тлумачення від інших способів тлумачення. Динамічне тлумачення:

- 1) розглядає об'єкт тлумачення як явище, прив'язане до конкретного людського буття (завжди є буттєвим), тому результат тлумачення може змінюватись залежно від зовнішніх обставин, які впливають на об'єкт тлумачення;
- 2) має враховувати зміни в соціальному контексті: зміни в юридичній практиці, зміни в публічній думці чи зміни в науковій думці, спричинені науковим прогресом;
- 3) має враховувати лише такі зміни в соціальному контексті, щодо яких існує консенсус;
- 4) слід застосовувати, коли закон застарів, однак формально залишається джерелом права [14, п. 1555].

Існує думка, відповідно до якої достатнім критерієм, який відрізняє динамічне тлумачення, є результат тлумачення – радикальна зміна (перегляд) офіційної право тлумачної позиції чи перетлумачення [1, с. 119]. Однак із такою думкою складно погодитись, адже в такому разі будь-яка

зміна попередньої позиції, зокрема спричинена судовою помилкою, використанням хибних методів під час тлумачення або неправомірним впливом на суддю, вважалася б динамічним тлумаченням. Водночас коли йдеться про неправомірні дії, результатом яких стала зміна позиції суду, не варто вважати це юридичним тлумаченням. Поза будь-яким сумнівом, юридичне тлумачення є процесом, який має відбуватись у площині правомірності, адже з'ясування значення юридичного тексту нерозривно пов'язане з ціннісним аспектом права, тобто із захистом фундаментальних принципів, що є його основою.

Аналіз рішень Конституційного Суду України з протилежними позиціями

У двох рішеннях Конституційного Суду України – Ухвалі від 5 лютого 2008 р. [15] та Рішенні від 30 вересня 2010 р. [16], можна побачити, як Суд висловлює дві різні позиції щодо природи закону про внесення змін до Конституції України. Зокрема, в 2008 р. Суд встановив, що «положення закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності стають невід'ємною складовою Конституції України... а сам закон вичерпує свою функцію», тому, на думку Суду, розгляд неконституційності такого закону є неможливим [15]. У 2010 р., попри Ухвалу 2008 р. та без жодного посилання на це рішення, Суд відкрив провадження в аналогічній справі щодо цього ж закону і розглядав по суті неконституційність цього закону на підставі порушення конституційної процедури його розгляду та прийняття. Обидва рішення містять значні недоліки в юридичному тлумаченні, які не вичерпуються лише відмінністю позицій Суду щодо цієї проблеми. Водночас зміна Судом своєї позиції щодо тлумачення природи закону про внесення змін до Конституції України не є застосуванням динамічного тлумачення, адже природа закону про внесення змін до Конституції в принципі є незмінною, незалежно від будь-яких змін у соціальному контексті. У випадку з цими двома рішеннями жоден з наведених критеріїв, що відрізняють динамічне тлумачення від інших способів тлумачення, не було застосовано. Тому причина зміни Судом своєї позиції, вочевидь, перебуває в іншій – політичній площині.

Протилежні позиції Суду щодо суб'єктів формування коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, встановлені в 2008 р. (суб'єктами формування коаліції є виключно депутатські фракції) [17] та в 2010 р. (суб'єктами формування коаліції є, зокрема народні депутати України, що не перебувають у складі депутатських фракцій) [18], так само не можна вважати застосуванням динамічного тлумачення. Впродовж менш як двох років не відбулось жодних змін, які би могли слугувати підставою для застосування динамічного тлумачення: положення Конституції не зазнали змін, виборчий закон у частині обрання парламенту за пропорційною виборчою системою так само не змінився, публічна думка теж не створювала легітимних підстав для зміни порядку функціонування інституту парламентської коаліції. Підставою для зміни позиції Суду у 2010 р. відповідно до тексту рішення є те, що в 2010 р., на відміну від 2008-го, постала необхідність витлумачити положення Конституції України щодо коаліції депутатських фракцій з урахуванням положень нового Регламенту Верховної Ради України. Однак такий підхід є методологічно хибним, адже за таких обставин нівельюється те, що Регламент у принципі може бути неконституційним.

Одним із останніх прикладів зміни Судом своєї попередньої позиції є рішення 2016 р. [19], в якому, на відміну від рішення 2002 р. [20], суд встановив, що «наступною черговою сесією» в розумінні ст. 155 Конституції України є не сесія, яка відбувається послідовно, тобто одразу після сесії, де парламент попередньо розглянув зміни до Конституції України, а чергова сесія парламенту, яка має відбутися відповідно до Конституції України і на якій законопроект про внесення змін до Конституції України, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважатиметься прийнятим як закон. Іншими словами – це в принципі будь-яка сесія, що відбудеться після сесії, де парламент попередньо розглянув зміни до Конституції України. На думку автора, у випадку тлумачення положень Розділу XIII Конституції України застосування динамічного тлумачення має бути обмежене з огляду на таке. Під час внесення змін до Конституції України парламент здійснює установчу владу. Це означає, що Український народ як суверен, який має виключне право встановлювати та змінювати конституційний

лад, у чітко визначений спосіб делегував парламенту своє суверенне право. Саме тому процедура внесення змін до Конституції України встановлена в самій Конституції і є досить детальною. Така процедура є гарантією від зловживань і свавілля, які може вчиняти парламент під час внесення змін до Конституції України. З огляду на це, на думку автора, тлумачення конституційної процедури внесення змін до Конституції України не може відбуватись у спосіб, що надаватиме парламенту більше повноважень, ніж це визначено в самій Конституції України. У випадку з наведеним рішенням 2016 р. Конституційний Суд України фактично нівелював одне з процедурних обмежень, визначене в Конституції України. Адже Суд по суті дозволив розтягнути в часі процедуру внесення змін до Конституції України на необмежений строк попри те, що в Конституції України цей процес обмежений двома сесіями, що

йдуть послідовно одна за одною. У зв'язку з цим, а також з огляду на те, що в рушенні Суд не застосував жоден з критеріїв, що відрізняють динамічне тлумачення від інших способів тлумачення, не можна стверджувати про застосування в цій справі динамічного тлумачення.

Висновки

Перевіривши гіпотезу, висловлену на початку статті, можна зробити висновок про те, що Конституційний Суд України в рішеннях, які були розглянуті в цій статті, змінюючи свої позиції, не застосовував динамічне тлумачення. Тому подолання суперечностей у позиціях Конституційного Суду України та пошук причини зміни таких позицій має відбуватись в ширшій площині, зокрема з урахуванням досвіду країн, в яких існує механізм вирішення цієї проблеми.

Список літератури

1. Гончаров В. В. Динамічне тлумачення юридичних норм / В. Гончаров. – Львів : СПОЛЮМ, 2013. – 252 с.
2. Zeidler W. Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany: Decisions on the Constitutionality of Legal Norms [Electronic resource] / W. Zeidler // NDJ Scholarship, institutional repository of the Notre Dame Law School. – Mode of access: <http://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2245&context=ndlr>. – Title from the screen.
3. The Law on The Constitutional Court of The Republic of Lithuania [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-law-on-the-constitutional-court/193>. – Title from the screen.
4. Danielle E. Finck. Judicial Review: The United States Supreme Court Versus the German Constitutional Court [Electronic resource] / D. Finck // Digital Commons, repository of the Boston College Law School. – Mode of access: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1250&context=iclr>. – Назва з екрана.
5. M. Kirby. Precedent – Report on Australia [Electronic resource] / M. Kirby. – Mode of access: http://www.hcourt.gov.au/assets/publications/speeches/former-justices/kirbyj/kirbyj_17jul06.pdf. – Title from the screen.
6. The Principle of Dynamic Interpretation – A Matter of Legitimacy. The ECHR Principle of Dynamic Interpretation from a Constitutional Perspective [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/22003/88613.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. – Title from the screen.
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Tyger vs. the United Kingdom» від 25 квітня 1978 р., заява № 5856/72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>. – Назва з екрана.
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Stafford v. the United Kingdom» від 28 травня 2002 р., заява № 46295/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60486>. – Назва з екрана.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «A, B and C v. Ireland» від 16 грудня 2010 року, заява № 25579/05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332>. – Назва з екрана.
10. Harris D. Law of the European Convention on Human Rights / D. Harris, M. O'Boyle, Ed. Bates, C. Buckley. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 1006 p.
11. Helfer L. Consensus, Coherence and the European Convention on Human Rights [Electronic resource] / L. Helfer // Duke Law Scholarship Repository. – Mode of access: http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2639&context=faculty_scholarship. – Title from the screen.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Johnston and others v. Ireland» від 18 грудня 1986 року, заява № 9697/82 [Електронний ресурс]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57508>. – Title from the screen.
13. Рішення Верховного Суду США у справі «United Steel workers of America, AFL-CIO-CLC v. Weber» від 27 червня 1979 року [Електронний ресурс]. – Mode of access: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/443/193/case.html>. – Title from the screen.
14. Eskridge W. Dynamic Statutory Interpretation [Electronic resource] / W. Eskridge // Yale Law School Legal Scholarship Repository. – Mode of access: http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2518&context=fss_papers. – Title from the screen.
15. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 102 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України», Закону України «Про внесення зміни до розділу IV “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про Конституційний Суд України”» від 5 лютого 2008 року № 6-у/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va06u710-08>. – Назва з екрана.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності)

- Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10/conv>. – Назва з екрана.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08>. – Назва з екрана.
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/gu/v011p710-10>. – Назва з екрана.
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16>. – Назва з екрана.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України) від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02/conv>. – Назва з екрана.

K. Hryshchenko

CHANGES IN LEGAL OPINIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE AND DYNAMIC INTERPRETATION – QUEST FOR CORRELATION

The author makes and rejects a hypothesis according to which inconsistent opinions of the Constitutional Court of Ukraine are the result of dynamic interpretation.

The article presents the analysis of inconsistent positions of the Constitutional Court of Ukraine, where the Court gives two opposite interpretations of one provision. The author makes a hypothesis according to which the Court changes its previous position as a result of dynamic interpretation. In order to test the hypothesis, the author examines the origin of dynamic interpretation as a method used to change previous positions, identifies the criteria to distinguish dynamic interpretation among other interpretation methods, and applies those criteria to inconsistent positions of the Court.

The article includes cases of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of the United States, which demonstrate a practical application of dynamic interpretation. The article provides three examples of inconsistent positions of the Constitutional Court of Ukraine. The first one demonstrates interpretation of the provision on members of the parliamentary coalition. In the second example, the Court interprets the nature of the law amending the Constitution of Ukraine. Finally, in the third example the Court interprets the meaning of the “next regular session” within the process of amending the Constitution of Ukraine.

As a result of analysis, the author rejects the hypothesis and concludes that the analyzed positions shall not be considered as an application of dynamic interpretation since they do not meet any criteria which distinguish dynamic interpretation among other interpretation methods.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine, legal opinion, interpretation, dynamic interpretation, judgments of the Constitutional Court of Ukraine, collisions.

Матеріал надійшов 19.04.2017